कुर्यात्। अन्येवासी शिष्यः स वा यो बहुकालं दासं कृत्वा दृढोऽभूत् स वा ॥ * ॥ पराशरः। ४। २५—२६।

"ज्येष्ठभ्राता यदा तिष्ठेत् आधानं नैव कारयेत्। अनुज्ञातस्तु कुर्वीत गुरुस्य वचनं यथा ॥ मृते मृते प्रव्रजिते क्लीबे च पतिते पतौ। पञ्चस्वापत्सु नारीणां पतिरन्यो विधीयते ॥" पराशरः। १०। २५—३०।

"बन्दिग्राहेण या भुक्ता हृता वा बलाद्भयात्। कृत्वा सान्तपनं कृच्छ्रं शुध्येत् पराशरोऽब्रवीत् ॥ सङ्गदुष्टा तु या नारी नेच्छन्ती पापकर्मभिः। प्राजापत्येन शुद्ध्येत ऋतुप्रस्रवणेन तु ॥ पतत्यर्द्धशरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेत्। पतितार्द्धशरीरस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ गायत्रीं जपमानस्तु कृच्छ्रं सान्तपनं चरेत्। गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ॥ एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम्। जारेण जनयेद्गर्भं मृते त्यक्ते मृते पतौ ॥ तां त्यजेदपरे राष्ट्रे पतितां पापकारिणीम्। ब्राह्मणी तु यदागच्छेत् परपुंसा समर्चिता। सा तु नष्टा विनिर्दिष्टा न तस्या गमनं पुनः। कामान्मोहाद् यदा गच्छेत् त्यक्त्वा बन्धुं सुतान् पतिम् ॥ सा तु नष्टा परे लोके मानुषेषु विशेषतः। दशमे तु दिने प्राप्ते प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ दशाहं न त्यजेन्नारी त्यजेन्नरयुता तथा। भर्ता चैव चरेत्कृच्छ्रं कृच्छ्रार्द्धं चैव बान्धवाः ॥ तेषां शुद्धा च पौता च अहोरात्रेण शुध्यति। ब्राह्मणी तु यदागच्छेत् परपुंसा विवर्जिता ॥ गत्वा पुंसां शतं याति त्यजेयुस्तान् गोत्रिणः। पुंसो यदि शतं गच्छेत् तदशुद्धं शतं भवेत् ॥ पितृमातृशतं यस्य जारस्यैव तु तद्शतम्। उक्त्वा तद्शतं पश्चात् पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ॥" दृढभारदीयम्। उद्वाहतत्त्वे।

"सप्तमप्यात्मसंस्कारः कमण्डलुविधारणम्। द्विजानामसवर्णासु कन्यासूपयमस्तथा ॥ देवरेण सुतोत्पत्तिर्मधुपर्के पशोर्वधः। मांसदानं तथा श्राद्धे वानप्रस्थाश्रमस्तथा ॥ दत्तायाश्चैव कन्यायाः पुनर्दानं वरस्य च। दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ ॥ महाप्रस्थानगमनं गोमेधश्च तथा मखम्। इमान् धर्मान् कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः ॥" हेमाद्रिपराशरभाष्ययोरादित्यपुराणम्।

"दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं धारणं कमण्डलोः। देवरेण सुतोत्पत्तिर्दत्ता कन्या प्रदीयते ॥ कन्यानामसवर्णानां विवाहश्च द्विजातिभिः। आततायिद्विजाग्र्याणां धर्मयुद्धे निहिंसनम् ॥ वानप्रस्थाश्रमस्यापि प्रवेशो विधिदेशितः। उत्सन्नाध्ययनादेशमन्यद्वीपगमस्तथा ॥ प्रायश्चित्तविधानश्च विप्राणां मरणान्तिकम्। संसर्गदोषः पापेषु मधुपर्के पशोर्वधः ॥ दत्तौरसेतरेषान्तु पुत्रत्वेन परिग्रहः। शूद्रेषु दासगोपालकुलमित्रार्द्धसीरिणाम् ॥ भोज्यान्नता गृहस्थस्य तीर्थसेवातिदूरतः। ब्राह्मणादिषु शूद्रस्य प्रव्रज्यादिक्रियापि च ॥ भृग्वग्निमरणञ्चैव दृढाद्रिमरणं तथा। एतानि लोकगुप्त्यर्थं कलेरादौ महात्मभिः ॥ निवर्तितानि कर्माणि व्यवस्थापूर्वकं बुधैः। समयेनापि साधूनां प्रमाणं वेदवद्भवेत् ॥" याज्ञवल्क्यः। १। ६५।

"सकृत् प्रदीयते कन्या हरंस्तां चौरदण्डभाक्। दत्तामपि हरेत् कन्यां श्रेयांश्चेद्वर आव्रजेत् ॥" गौतमः।

"प्रतिश्रुत्याप्यधर्मसंयुक्ताय न दद्यात् ॥" वशिष्ठः।

"कुलशीलविहीनस्य षण्डादिपतितस्य च। अपस्मारिविधर्मस्य रोगिणां वेश्यधारिणाम्। दत्तामपि हरेत्कन्यां सगोत्रोढां तथैव च ॥" वशिष्ठः उद्वाहतत्त्वे।

"अग्निर्ब्राह्मा प्रदत्तायां त्रियेतोर्द्धं वरो यदि। तस्य मन्त्रोपनीता स्यात् कुमारी पितुरेव सा ॥" उद्वाहतत्त्वे यमः।

"नोदकेन न वा वाचा कन्यायाः पतिरिष्यते। पाणिग्रहणसंस्कारात् पतिर्न सप्तमे पदे ॥" उद्वाहतत्त्वे कात्यायनः।

"अनेकेभ्योऽपि दत्तायामनूढायान्तु तत्र वै। वरागमस्य सर्वेषां दत्तं पूर्ववरो हरेत् ॥" नान्योत्पन्ना प्रजास्तीह नचाप्यन्यपरिग्रहे। न द्वितीयश्च साध्वीनां क्वचिद्भर्तोपदिश्यते ॥ व्यभिचारात्तु भर्तुः स्त्री लोके प्राप्नोति निन्दितम्। शृगालयोनिं प्राप्नोति पापरोगैश्च पीड्यते ॥" नारदसंहिता।

"अज्ञातदोषैर्गोढ़ाया निर्दोषा नान्यमाश्रिता। बन्धुभिः सा नियोक्तव्या निर्बन्धुः स्वयमाश्रयेत् ॥ मृते मृते प्रव्रजिते क्लीबे च पतिते पतौ। पञ्चस्वापत्सु नारीणां पतिरन्यो विधीयते ॥ अष्टौ वर्षाण्यपेक्षेत ब्राह्मणी प्रोषितं पतिम्। अप्रसूता च या नारी परतोऽन्यं समाश्रयेत् ॥ क्षत्रिया षट् समास्तिष्ठेत् अप्रसूता समा त्रयम्। वैश्या प्रसूता चत्वारि द्वे वर्षे इतरा वसेत् ॥ न शूद्रायाः स्मृतः कालः एष प्रोषितयोषिताम्। जीवति श्रूयमाणे तु स्यादेव द्विगुणो विधिः ॥ अतोऽन्यगमने स्त्रीणां एष दोषो न विद्यते ॥" ऋग्वेदे। १०। ४०। २।

"को वां शयुत्रा विधवेव देवरम्।"

"तत्र दृष्टान्तं दर्शयति शयुत्रा शयने विधवेव यथा मृतभर्तृका नारी देवरं भर्तृभ्रातरं अभिसंस्कारोति।" "तथाच यास्कः क्वचिन्नाथौ भवथः क्व दिवा जाभिप्राप्तिं कुरुथः क्व वसथः को वां शयने विधवेव देवरं देवरः कस्माद्द्वितीयो वर उच्यते। विधवा विधाल्का भवति विधवनाद्वा विधावनाद्वेति चर्मशिरा अपिवा धव इति मनुष्यनाम तद्वियोगाद्विधवा देवरो दीव्यतिकर्मा मर्त्यो मनुष्यो मरणधर्मा योषा यौतेराकुरुते सहस्थाने इति ॥" इति तद्भाष्ये सायणः ॥

एतेन पूर्वोल्लिखितप्रमाणधर्मालोचनेन एतत् प्रतीयते यत् विधवाया विवाहो नास्ति किन्तु देवरादिना नियोगोऽस्ति। सोऽपि कलौ चैत्रजादिपुत्रवत् नास्त्येव। मृतेऽन्यते इत्यादि वचने अन्यवचनेरेकवाक्यतया पतिशब्दस्य पालकार्थत्वं वाग्दानपत्यर्थत्वं वा दत्तामपि हरेत्कन्यामित्यादिवचने दत्ताशब्दस्य वाग्दत्तापरार्थत्वञ्च एतच्च सर्वं सुधीभिर्भावयमिति ॥)

विधा, स्त्री, (विधानमिति। वि+धा+क्विप्।) विधिः। प्रकारः। इत्यमरः ॥ यथा, तैत्तिरीयोपनिषदि। ३। १०। २।

"तस्मात् यया कया च विधया बहुनं प्राप्नुयात् ॥")

ऋद्धिः। अन्नम्। वेतनम्। इति मेदिनीशब्दरत्नावल्यौ ॥ कर्म्म। इति हेमचन्द्रः ॥ वेधनम्। इति त्रिकाण्डशेषः ॥ (आप्तः। यथा, वाजसनेयसंहितायाम्। १४। ७।

"सजूर्ऋतुभिः सजूर्वेधाभिः सजूर्वसुभिः।"

"विधाभिर्या त्वं सजूरभि विदधति हजन्ति जमदिति विधा आपस्ताभिः। आपो वै विधा अद्भिर्हीदं सर्वं विहितमितिश्रुतेः। अप एव ससर्जादौ इति स्मृतेश्च।" इति तद्भाष्ये महीधरः ॥)

विधाः, [सु] पुं, ब्रह्मा। इत्युणादिकोषः ॥

विधाता, [तृ] पुं, (विदधातीति। वि+धा+तृच्।) ब्रह्मा। इत्यमरः ॥ (विष्णुः। यथा, महाभारते। १३। १४८। ६४।

"अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः ॥"

"विशेषेण शेषदिग्गजभू भूधरात् समस्तभूतानि च दधातीति विधाता।" इति तच्छाङ्करभाष्यम् ॥ * ॥ महेश्वरः। यथा, महाभारते। १३। १७। १०४।

"उग्रश्च विधाता च मान्धाता भूतभावनः ॥")

कामदेवः। इति मेदिनी। ते, १६ ॥ मदिरा। इति राजनिर्घण्टः ॥ भृगुमुनिपुत्रः। तस्य भार्या मेरुकन्या नियतिः। तस्य पुत्रः प्राणः। तस्य सुतः वेदशिराः कविश्च। इति श्रीभागवतमतम् ॥ * ॥ विधातुर्विचित्रा गतिर्यथा,—

कंस उवाच।

"दृष्टेन पर्वतं हन्तुं शक्तो भ्राता च देवतः। कीटेन सिंहशार्दूलं मशकेन गजं तथा ॥ शिशुना च महावीरं महान्तं क्षुद्रजन्तुभिः। भूमिकेश च मार्जारं मशकेन भुजङ्गमम् ॥ एवं जन्मेन जनकं भक्षयेत्येव च भक्षकम्। वह्निना च जलं नष्टं वह्निं शुष्कतृणेन च ॥ पीतः सप्त समुद्राश्च द्विजेनैकेन जह्नुना।